

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД

У статті на основі ретельного вивчення творчої спадщини В. Сухомлинського визначено його погляди на проблему передового педагогічного досвіду, розкрито складові досвіду Павльської середньої школи, роль ППД у професійно-педагогічному становленні вчителя.

Ключові слова: В. Сухомлинський, передовий педагогічний досвід, сутність, роль, умови, ППД.

В статье на основе тщательного изучения творческого наследия В. Сухомлинского определены его взгляды на проблему передового педагогического опыта, раскрыт опыт Павлышской средней школы, роль ППО в профессионально-педагогическом становлении учителя.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, передовой педагогический опыт, сущность, роль, условия, ППО.

The article based on the detailed analysis of V. Sukhomlynskiy creative heritage, we determine his opinion on the problem of the progressive pedagogical experience, open the components of Pavlyshska secondary school experience, the PPE part in teacher's professionally- pedagogical becoming.

Key words: V. Sukhomlynskiy, progressive pedagogical experience, the main point, a part, conditions, PPE.

Постановка проблеми. Однією з умов підвищення навчально-виховного процесу в школі, професійної майстерності вчителя є самостійне усвідомлення, аналіз і узагальнення ними досвіду власної роботи, вивчення і творче використання наробок, ідей, концепцій колег.

Аналіз актуальних досліджень. Вищезазначене підвищує актуальність проблеми накопичення, первинного узагальнення досвіду кожним учителем, у кожній школі й методичному об'єднанні. На цьому питанні наголошувалося в численних публікаціях, науково-методичних працях щодо розкриття сутності ППД, його ролі у формуванні особистості вчителя, критеріїв, функцій і умов розповсюдження і впровадження (Ю. Бабанський, Б. Єсіпов, Є. Монозон, М. Скаткін, М. Тучнін, Т. Шамова, О. Ярошенко та ін.).

Одним із тих, хто сформував власний досвід навчання і виховання дітей, у кого робота з узагальнення свого досвіду була підпорядкована основним завданням школи, а засвоєння знахідок інших слу-

гувала потужним засобом підвищення якості практичної діяльності був В. Сухомлинський – видатний український учений-педагог.

Мета статті – розкрити своєрідність поглядів В. Сухомлинського на проблему передового педагогічного досвіду на основі аналізу його спадщини.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-методичної літератури свідчить, що передовий педагогічний досвід є високою майстерністю учителя, практикою, що дає високий педагогічний результат (М. Скаткін), синонімом оптимально організованої діяльності, що дає максимально можливі навчально-виховні результати при раціональному витрачанні часу і зусиль педагогів та учителів (Ю. Бабанський), практичною діяльністю з виховання, освіти і навчання людини, результатом цієї діяльності, який відображається в якостях особистості виховання (трудова, загальноосвітньої, політичної, емоційно-вольової сфери) (Є. Монозон) тощо.

Образно визначав передовий педагогічний досвід В. Сухомлинський, називаючи його «садом квітучих троянд» [т. IV, с. 405]. Він уважав, що сутність передового педагогічного досвіду полягає в тому, що перед учителем кожного року відкривається щось нове і в прагненні осягнути це нове розкриваються його творчі сили [т. IV, с. 413].

Аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського свідчить про високе цінування досвіду, якого набував він сам і накопичували вчителі. Для його літературно-педагогічної творчості характерні твердження: «Досвід – учить. Наприклад, що для пробудження й розвитку здібностей учнів найефективнішою організацією праці є тільки така, яка ґрунтується на їхній самодіяльності» [т. V, с. 129].

Досвід – переконує. Так, розглядаючи «тайники» перевантаження учнів, В. Сухомлинський зазначав: «Вирішальною умовою грамотності є правильна система вправ: (розподілу часу, спеціальний добір матеріалу для вправ, відведення певної частини уроку, добір прикладів з метою, щоб на них пояснювати інший матеріал)» [т. V, с. 228].

У контексті виховання обов'язку як якості особистості власний досвід переконував, що здатність ставитися певним чином до самого себе, ставити перед собою вимоги, планувати над своїм сумлінням, – все це безпосередньо залежить від того, якими є джерела радості і щастя маленької людини.

Вивчення творів В. Сухомлинського дозволяє виділити саме ті моменти положення, ідеї, в доцільності, справедливості яких переконував педагога його власний досвід:

– коли послідовно розкривати перед вихованцями зміст моральних цінностей і при цьому праця, якою вони захоплені, має у своїй основі моральну ідею, у кожної людини, яку ми виховуємо, формуються правильні позиції, погляди, зокрема на такі важливі проблеми: мета і сенс життя; суть соціального й морального прогресу; непримирненість прогресивного і реакційного; суспільство і особистість; класова суть переконань, вчинків, поведінки; обов'язок і повинність; щастя, скороминучі і немеркнучі цінності [т. I, с. 127];

– поетичне слово – слово про те, що бачить дитина, слово поезії, казки – має могутню силу, яка стимулює мислення і пам'ять [т. I, с. 183];

– духовну спільність на ґрунті високих ідей можна створити навіть тоді, коли, працюючи з дітьми 7 – 8 річного віку, мистецтво виховання полягає в тому, щоб уже найменшим дітям надати можливість активно виявити в житті, стосунках з товаришами благородні почуття і прагнення, які пробуджують у них яскраві образи, що втілюють великі соціальні й моральні ідеали [т. I, с. 228];

– навіть навчальний матеріал, який має, здавалося б, суто пізнавальний характер, можна успішно використати для пробудження й розвитку високих моральних почуттів – любові до Батьківщини, почуття обов'язку перед нею [т. I, с. 253];

– підлітків можна успішно залучати до громадської діяльності. Більше того, саме в цьому віці вони дуже чутливі до моральної оцінки звичайної, буденної праці, необхідної для народу, суспільства. Особливо помітний слід у духовному світі підлітка лишає тривала діяльність, що захоплює своєю перспективою [т. I, с. 293];

– чітко виражена громадянська сфера духовного життя вихованців і вихователів;

– самодіяльність, творчість, ініціатива як особливі грані виявлення різноманітних стосунків між членами колективу;

– постійне примноження духовних багатств, особливо ідейних та інтелектуальних. Багатство думок, переконань залежить від обсягу знань, набутих під час навчання. Важливою умовою виховання шкільного колективу є постійне примноження інтелектуальних багатств;

– гармонія високих, благородних інтересів, потреб і бажань;

– ідейне, інтелектуальне, естетичне багатство взаємовідносин між шкільним колективом та іншими колективами нашого суспільства;

– емоційне багатство колективного життя, що забезпечує радість творіння для людей, постійне нагромадження внутрішніх духовних багатств, радість усвідомлення, що тебе поважають і шанують люди;

– сувора дисципліна і відповідальність особистості за свою працю, поведінку, які створюють умови для того, щоб кожна людина дожила честю колективу [т. I, с. 406 – 411].

В. Сухомлинський неодноразово наголошував, що його багаторічний досвід сформував переконаність у багатьох речах. По-перше, в тому, що трудова спрямованість пізнавальних інтересів, проникнення думки в працю, захопленість працею на основі розумової повноти і насиченості продуктивної праці – все це є тими «точками зіткнення» інтелектуального і трудового виховання, до яких мають спрямовуватися ідейна переконаність, розум і воля вихователя (Ст. «Розумове виховання і всебічний розвиток особистості») [т. I, с. 102].

Цінність педагогічного досвіду В. Сухомлинський убачав у тому, що саме він стає ареною перевірки багатьох положень, експериментальним майданчиком. У праці «Ставлення до батьків, рідних, близьких» педагог зазначає, що саме його досвід довів істинність того, що повага до старших тим сильніша, чим глибше осмислюється і переживається недопустимість учинків, корені яких ідуть в низьку культуру, в невихованість почуттів. Саме завдяки багаторічному досвіду В. Сухомлинський сформулював свої знамениті «Десять не можна» [т. II, с. 202].

Педагог зауважив, що на практиці були перевірені принципи виховання шкільного колективу, деякі з них і надалі слугують орієнтиром у виховній роботі:

– комуністична ідейність, що була першоджерелом і найважливішим стимулом формування стійких ідейних переконань колективу й кожної особистості;

– єдність ідейної та організаційної основ шкільного колективу, що дозволяло чітко визначити його зміст і форми роботи;

– керівна роль педагога, який реалізовував керівну мудрість старших, одухотворену благородними ідеями;

– багатство стосунків між учнями і педагогами, між учнями, між педагогами, що забезпечує єдність, багатогранне переплетення духовних потреб, взаємне збагачення і постійну передачу духовних багатств.

У дидактиці, як відомо, проблема класифікації методів навчання належить до актуальних проблем. У зв'язку з цим, саме багаторічний досвід дозволив В. Сухомлинському дійти обґрунтованих висновків: усі загальнодидактичні методи навчання можна поділити на дві групи:

– методи, що забезпечують первинне сприйняття знань і вмінь учнями;

– методи усвідомлення, розвитку і поглиблення знань [т. IV, с. 207].

Розкриваючи проблему розумового розвитку, В. Сухомлинський зазначав, що читання саме з потреби думати без установки на запам'ятовування – одна з найважливіших умов розвитку розумових здібностей [т. V, с. 528]. Отже, в статті «Бачити себе» В. Сухомлинський наголошує на цінності педагогічного досвіду, яка полягає в тому, що він дозволяє усвідомити свою відповідальність, перевірити почуття, досягнути створене власними руками, думкою, волею [т. V, с. 492].

На питання: «Що складає педагогічний досвід, його джерела?», В. Сухомлинський твердо відповідав: «Тонкість емоційно-естетичного бачення світу і насамперед людини. Педагог стає наставником дітей і юнацтва остільки, оскільки він тонко й чутливо пізнає світ розумом і серцем» [т. III, с. 520].

Досвід же Павліської середньої школи, за переконанням В. Сухомлинського, складався з творчого застосування педагогічних ідей С. Шацького, А. Макаренка, постійного уточнення і корекції набутого власного досвіду, поєднання теорії і практики, яке найповніше відповідає вимогам виховання підростаючого покоління, розкриває найбільш ґрунтовно виховну силу таких факторів, як зв'язок школи з життям і працею, а також із соціальним, моральним науково-технічним прогресом суспільства [т. IV, с. 8].

Багато уваги В. Сухомлинський приділив питанням: «За яких умов педагогічний досвід стає передовим?, За яких умов він буде ефективним?». Досвід роботи вчителя стає передовим, якщо він неодноразово обговорюється на педагогічних нарадах, проходить так звану апробацію. Учителі подають пропозиції, які значно впливають на практичну роботу всього колективу. Доповіді завдяки чіткості, переконливості фактів ставали спеціальною галуззю практичної роботи колективу [т. IV, с. 69].

Умовою створення досвіду є обов'язкове відвідування й аналіз уроків «розумових, мислених учителів». Так, В. Сухомлинський пригадував: «Коли переді мною відкривалася якась нова грань педагогічної справи і я, скільки не вдивлявся і не вдумувався в цю грань, ніяк не міг зрозуміти її суті, я відвідував підряд по п'ять – сім уроків цих учителів, прагнучи знайти відповідь на питання, що хвилювало мене» [т. IV, с. 72].

Умовою ефективності досвіду В. Сухомлинський справедливо вважав вдумливий аналіз своєї роботи. Це, як зазначав педагог, стимулює інтерес до теоретичного осмислення свого досвіду, прагнення пояснити причинно-наслідкові зв'язки між знаннями учнів і своєю педагогічною культурою. Логічний наслідок аналізу своєї роботи полягає в тому, що вчитель зосереджує увагу на якомусь аспекті педагогічного процесу, який, на його думку, відіграє найважливішу роль, досліджує, визначає факти, читає педагогічну і методичну літературу [т. IV, с. 72]. Саме так починається великий етап педагогічної творчості – поєднання з елементами наукового дослідження.

В. Сухомлинський був переконаний, що досвід не можна передати, якщо свідомістю того, хто хоче запозичити досвід, не володіє ідея, яка є джерелом натхнення для творчої праці. А ідея може оволодіти свідомістю педагога тільки тоді, коли певні залежності між педагогічними явищами він помітив у своїй власній роботі і в роботі товаришів, коли осмислення цих залежностей спонукає шукати щось нове, думати над удосконаленням своєї майстерності [т. IV, с. 405]. Досвід слід запозичувати і впроваджувати творчо. Це сприятиме розвитку педагогічних ідей, а також формуванню власних педагогічних переконань (книга «Павлівська середня школа») [т. IV, с. 390].

У роботі «Як ми вчилися читати і писати» він наголошує на своїй позиції щодо неможливості механічного запозичення будь-якого досвіду. Так, описуючи власну методику, педагог звертав увагу, що навчання читання і письма – це творчість, а будь-яка творчість має бути нешаблонна. Дану методику не визначав як нову (хоча це була саме нова, оригінальна методика), а називав її творчістю, що народилася серед полів і луків, у затінку дібров і під палючим степовим вітром, на зорі літнього дня і в зимові присмерки. «Подорожі» до джерела слова, спостереження за природою навколо себе, малювання слова, складання віршів – унікальні складові методики видатного педагога [т. III, с. 82].

Аналіз педагогічних праць В. Сухомлинського свідчить про глибоку переконаність його в тому, що впровадження передового досвіду навчання й виховання можливо за умови, по-перше, коли досвід окремих педагогів стає надбанням колективу. У школі, де педагогічний колектив є мудрим хранителем духовних цінностей виховання, молодий учитель швидко стає досвідченим майстром виховання й навчання, уникаючи багатьох помилок, які часто стають йому на шляху в школі, де немає такого педагогічного колективу.

По-друге, впровадження досвіду залежить від розуміння його сутності, усвідомлення того, що робить учитель і як сприймають його дії діти. Осягнути досвід – це передусім зрозуміти, що від чого залежить. Інакше ні осмислити, ні запозичити чужий досвід неможливо. Адже запозичення найкращого досвіду – це не механічне перенесення окремих методів і способів у свою роботу, а перенесення ідей [т. II, с. 523]. Передача досвіду – це перевага ідей, запозичення досвіду – це індивідуальна творчість на основі ідей [т. II, с. 647].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, ретельне вивчення спадщини видатного українського педагога, вченого В. Сухомлинського свідчить про його особливе ставлення до педагогічного досвіду. Цінування надбань попередників-співвітчизників, постійна самоосвітня діяльність дозволяли йому створити унікальну систему виховання й навчання в сільській школі.

Усвідомлення значення педагогічного досвіду у підвищенні ефективності діяльності як педагогічного колективу, так і учнівського, сприяло визначенню В. Сухомлинським функцій досвіду: функції переконання в істинності положень, думок, ідей; навчання діями, стимулювання до відкриття істини, до пошуку нових ідей, концепцій тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – Видавництво «Радянська школа». – Київ, 1977.
2. Тучнин Н.П. Работа учителя по накоплению, анализу и обобщению своего опыта. Стенограммы лекций. – Изд-во Академии педагогических наук РСФСР. – Москва, 1952. – 72 с.